

DOI: 10.34015/2523-4552.2025.3.15
УДК 343.85

Павликівський В. І.,
доктор юридичних наук, професор
завідувач кафедри права
Національного аерокосмічного
університету «Харківський
авіаційний інститут»
ORCID: 0000-0002-1190-9303
e-mail: vpavlikovskyi@gmail.com

Вапсва Ю. А.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
та кримінології ННІ №5 Харківського
національного університету
внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-6873-484X
e-mail: vapsva@ukr.net

Татаркіна Ю. І.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
та кримінології ННІ № 5 Харківського
національного університету
внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-5975-7636
e-mail: yulish8800@gmail.com

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ПОКАРАННЯ ЗА КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті аналізується стан протидії корупції за останні роки, особливостю яких є російська агресія проти України. Автори приділяють увагу важливості трансформації підходів щодо протидії корупційним проявам в державі як головної загрози забезпечення національної безпеки. Корупція в Україні є основним внутрішнім чинником, який на думку громадян, загрожуює планам по її реалізації. Висвітлюється низка проблемних питань, серед яких недоліки в діяльності законодавчої, виконавчої та судової гілок влади з подолання корупційної злочинності, наявність кризи правоохоронних органів та політичної системи в цілому.

Зазначається, що загальновизнана концепція боротьби з корупцією, яка передбачає участь держави, суспільства та громадян, в Україні не працює повноцінно. Державна складова, що включає законодавчу, виконавчу та судову гілки влади, є найбільш млявою. Десятки народних депутатів скоїли

кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією. Важко виправдати голосування Верховної Ради за законопроекти, які спочатку позбавляють НАБУ та САП їхньої незалежності, а потім формально відновлюють її під впливом вуличних протестів та попереджень органів ЄС. Виконавча гілка влади перебуває в кризі, що підтверджується змінами в Кабінеті Міністрів та відсутністю консолідації правоохоронних органів щодо політики боротьби з корупцією. Відсутність єдиної позиції може призвести до втрати підтримки з боку міжнародних партнерів та ставить під загрозу початок процесу вступу до ЄС. Суди виносять вироки, не пов'язані з позбавленням волі, особам, які вчинили кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією. Для усунення цієї проблеми пропонується змінити п. 2 ч. 2 ст. 75 Кримінального кодексу:

- у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, суд вирішує питання про звільнення від відбування покарання з випробуванням у разі затвердження угоди про визнання вини, якщо сторони угоди домовилися про звільнення від відбування покарання у виді позбавлення волі на строк не більше п'яти років або іншого м'якшого покарання, а також домовилися про звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Ключові слова: *корупція, політична корупція, корупційні правопорушення, протидія корупції.*

Постановка проблеми. Політична корупція в Україні виступає головним внутрішнім ворогом на шляху становлення сильної, незалежної та політично зрілої держави. Шлях по її подоланню це складний, довготривалий процес, який вимагає консолідації громадян, суспільства та країни в цілому. Він гальмується не тільки зовнішніми чинниками, але і внутрішніми негараздами, які руйнують політичну систему України. На сучасному етапі корупція з тіньової сфери перемістилась в політичну площину.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади подолання корупції свого часу вивчали, А. Антошук, Л. Андрущенко, Г. Бідняк, Н. Діденко, О. Дудоров, Ю. Дмитрієв, С. Дрьомов, К. Задоя, Д. Калмиков, Ю. Кальниш, М. Кондрашова, С. Лазаренко, В. Мазярчук, А. Мель-

ниченко, Т. Мельниченко, А. Михненко, А. Мудров, Є. Невмержицький, В. Нонік, О. Пархоменко, Куцевіл, В. Плекан, О. Руснак, Д. Сінченко, О. Сорока, О. Тесленко, І. Федько, М. Хавронюк, Г. Шведова, В. Юсупов та інші. Науковцями зазначається, з чим автори згодні, що складнощі про протидію корупції в Україні мають джерелом негаразди в матеріальному, ресурсному, криміналістичному забезпеченні правоохоронних органів, які забезпечують боротьбу з корупційною злочинністю. Але ця проблема має більш глибоке підґрунтя, дослідження якого дасть перспективу на вдосконалення та покращення кінцевих результатів в частині протидії цьому асоціальному явищу.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз стану протидії корупції в країні та зацентувати увагу

на вдосконаленні заходів протидії корупції, особливо в умовах режиму воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу.

Корупція – це використання особою наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей, аби одержати неправомірну вигоду для себе чи інших осіб, а також зворотний процес надання неправомірної вигоди. В теорії виділяють велику корупцію (топкорупцію), що здійснюється на вищих рівнях публічної служби та великого бізнесу. Вона передбачає значні вигоди для залучених посадових осіб і втрати для держави та її громадян. Велику корупцію ототожнюють також з політичною. Політична корупція передбачає маніпулювання законодавством та процедурами, щоб розподілити ресурси й гроші між обмеженою кількістю людей. Часто є частиною великої корупції [1].

В Україні протидія великій (політичній) корупції відбувається з моменту проголошення незалежності: справи про банкрутство Чорноморського пароплавства, прем'єра Лазаренко, третій тур виборів президента Ющенко та інші. Ситуація з того часу не поліпшилась, хоча окремі позитивні зрушення відбулися. Такими можна визнати створення та запуск блоку антикорупційних органів: Національного антикорупційного бюро України (далі НАБУ), Спеціальної антикорупційної прокуратури (далі САП), Національного агентства з питань запобігання корупції (далі НАЗК), Вищого антикорупційного суду (далі ВАКС).

Корупція як явище буде існувати завжди, доки існує держава. Процес її мінімізації та певного контролю є можливим і для цього слід ко-

ристуватися світовим досвідом. Вироблена концепція базується на комплексному підході, який вимагає одночасного залучення держави, громадянського суспільства та окремих громадян. Заходи держави: 1) наявність антикорупційного законодавства, 2) створення незалежних правоохоронних органів для протидії корупції (НАБУ, САП, ВАКС), 3) впровадження електронних баз даних (Прозоро, Дія), 4) мінімізація бюрократії, ліцензування як бази для корупційних проявів, 5) забезпечення невідворотності покарання корупціонерів незалежно від статусу чи займаної посади.

Громадянське суспільство контролює діяльності органів влади, особливо в питаннях державних закупівель та використання бюджетних коштів. Веде освітню діяльність громадян, особливо журналістів, по роботі з відкритими даними для виявлення випадків отримання неправомірної вигоди посадовцями. Займається формуванням у населення через просвітницькі заходи неприйняття корупції в будь-якій формі. Бере активну участь у політичних процесах, діяльності партій для формування антикорупційної позиції влади та курсу реформ.

Громадяни займають активну позицію по неучасті в корупційних схемах і контролі органів державної влади у питаннях витрати бюджетних коштів. Повідомляють правоохоронні органи про факти вчинення корупційних правопорушень. Повинні запобігати конфлікту інтересів, відокремлюючи власні і службові інтереси, підтримувати громадські організації, які беруть участь у антикорупційній діяльності.

Всі ці ланки притаманні українській дійсності повністю чи частково, але проблема корупції в країні залишається актуальною, а з початком війни, як показують дослідження вчених та статистика тільки поглибилась.

К. Задоя зазначав, аналізуючи питання призначення покарань за вчинення корупційних злочинів, що у 2018 році покарання у вигляді позбавлення волі було призначено 47 особам, обмеження волі – 13 особам, арешту – 9 особам, тримання в дисциплінарному батальйоні – 1 особі, службового обмеження для військовослужбовців – 3 особам, громадських робіт – 4 особам та штрафу – 575 особам. У свою чергу, у 2019 році покарання у вигляді позбавлення волі було призначено 64 особам, обмеження волі – 11 особам, арешту – 8 особам, громадських робіт – 3 особам та штрафу – 739 особам. При цьому 130 осіб було звільнено від покарання, з них 128 осіб було звільнено від покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК України. Згідно з ч. 1 ст. 75 КК звільнення від покарання з випробуванням не може бути застосоване у випадках засудження особи за корупційний злочин. Однак, як впливає із зазначеного вище, цей захід кримінально-правового характеру неодноразово застосовується до винних у корупційних злочинах.

Лазівкою для цього є ч. 2 ст. 75 КК, яке урегульовує питання звільнення від покарання з випробуванням на підставі угод про примирення та визнання вини. Суди, що застосовують звільнення від покарання з випробуванням у випадках вчинення корупційних злочинів, виходять з того, що обмеження, передбачене

ч. 1 ст. 75 КК, не поширюється на випадки, коли сторонами в кримінальному провадженні укладено угоду, зокрема угоду про визнання вини [2]. Тобто за часів президента Порошенко більше 90 % судових вироків за корупційні кримінальні правопорушення не були пов'язані з позбавленням волі, а положення ч. 2 ст. 75 КК щодо звільнення від покарання з випробуванням на підставі угод про примирення та визнання вини дозволило корупціонерам уникнути суворого покарання, по суті «купити» волю.

Така ж тенденція прослідковується на сучасному етапі. Екс-нардепа Олександра Трухіна було притягнуто до кримінальної відповідальності за пропозицію поліцейським неправомірної вигоди в розмірі 150000 грн. Його захист ініціював угоду про визнання вини, згідно з якою йому було призначене покарання у вигляді штрафу, і він повинен перерахувати певні кошти на потреби ЗСУ. З 2016 до 2024 року Національне антикорупційне бюро повідомило про підозру 68 чинним і колишнім народним депутатам. З них 41 – у період із 2022 до 2024 року [3].

Законодавча та судова гілки влади також продемонстрували свою роль у протидії корупції, коли у зв'язку з Рішенням Конституційного Суду України №13-р/2020 від 27.10.2020 на 69% зменшилося кількість облікованих корупційних кримінальних правопорушень (ККП) за статтею про декларування недостовірної інформації [4]. Серед закритих проваджень були і справи народних депутатів та суддів.

Щодо складів кримінальних правопорушень, то першість нале-

жить ст. 191 КК «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» або ст. 364 КК «Зловживання владою або службовим становищем» відповідного року. В 2018 р. більше було зафіксовано згідно ст. 191 КК 10713 облікованих правопорушень, а ст. 364 КК – 3589. Найпоширеніші порушення в 2020 році були за такими статтями: 51% — зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України); 20,2% – прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 368 КК України); 16,9% – пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України) [2]. Велика кількість правопорушень пов'язана з незаконним нарахуванням заробітної платні та премій, а також з оплатою будівельних та ремонтних робіт органами місцевого самоврядування. Сталість проблеми підтверджується також іншими даними офіційної статистики, що засвідчують потребу в удосконаленні розслідування службових розкрадань. Зокрема, відповідно до статистичних даних Офісу Генерального прокурора щодо діянь, передбачених ст. 191 КК України: 2018 року обліковано 10 713 кримінальних правопорушень (з них повідомлено про підозру – 5953, що становить 55,6 %, закрито – 1420 (23,8 %); 2019 року – 9074 кримінальних правопорушень (з них повідомлено про підозру – 3937, що становить 43,4 %, закрито – 1258 (31,9 %); 2020 року – обліковано 11 160 кримінальних правопорушень (з них повідомлено про підозру – 5676, що становить 50,8 %, закрито – 1402 (24,7 %); 2021 року –

10 531 кримінальне правопорушення (з них повідомлено про підозру – 5946 (56,5 %), закрито – 1264 (21,3 %); 2022 року – 6284 кримінальні правопорушення (з них повідомлено про підозру – 3017 (48,0 %), закрито – 541 (17,9 %); 2023 року – 9222 кримінальні правопорушення (з них повідомлено про підозру – 4171 (45,2 %), закрито – 696 (7,5 %). У 2024 році із облікованих 7743 кримінальних правопорушень, у яких в 3776 випадках (48,8 %) повідомлено про підозру, закрито – 639 проваджень (8,3 %). [5; с. 3]. До незаконних нарахувань заробітної платні та премій у цивільній сфері додалися аналогічні діяння в ЗСУ, а крім порушень з оплатою будівельних та ремонтних робіт органами місцевого самоврядування – багатомільйонні розкрадання на фортифікаційних роботах. Порушені кримінальні провадження щодо екс-посадовців Харківської міської ради та було заслуховування у Верховній Раді екс-очільника Полтавської ОДА. Шкода обраховується не тільки у втратах мільярдів бюджетних коштів, а у загибелі багатьох військовослужбовців і втратах територій.

Певним джерелом негараздів у питанні протидії корупції в країні, виступає відсутність консолідованих підходів серед Генеральної прокуратури, СБУ, Національної поліції, НАБУ, САП, НАЗК, ВАКС та інших правоохоронних органів України, в компетенції яких входить боротьба з корупційною злочинністю. В українському суспільстві та серед представників антикорупційних громадських організацій існує точка зору, згідно якої вони поділяють правоохоронні органи на пропрезидентські та на проєвропейські. НАБУ,

САП і БЕБ протиставляється іншим правоохоронним структурам як непідконтрольні вищій політичній владі країни. З останніми пов'язані скандальні ситуації з намаганням позбавити незалежності НАБУ та САП, а також з призначенням керівника БЕБ. Така ситуація говорить про глибоку кризу правоохоронних органів України та політичної системи країни в цілому. Протиставлення антикорупційного блоку в кінцевому результаті призведе до негативних наслідків у реалізації антикорупційної програми та ставить під загрозу процес вступу України до ЄС, а також продовження матеріальної підтримки з боку західноєвропейських країн. Можливість такого розвитку подій підтверджуються реакцією Єврокомісарки з питань розширення Марти Кос, яка зазначила, що вступ – це не лише проставлення галочок. Йдеться про трансформацію держави та суспільства, щоб гарантувати верховенство права, боротьбу з корупцією, незалежність інституцій та функціонуючу демократію, тобто дотримання Копенгагенських критеріїв. Це вимагає зусиль від усієї України – уряду, громадянського суспільства, зацікавлених сторін і, зокрема, Верховної Ради. Спроби підірвати незалежність антикорупційних органів – НАБУ та САП – викликали глибоке занепокоєння. Ми чітко дали зрозуміти, що такі кроки неприйнятні [6].

Забезпечення правоохоронних органів, включаючи антикорупційний блок потребує покращення. Є певні викривлення, які необхідно виправляти та шукати шляхи вдосконалення. Це заходи стосуються матеріального, ресурсного, криміналістичного забезпечення діяль-

ності цих структур. Так грошове забезпечення співробітників БЕБ, які протидіють економічній злочинності, що безпосередньо пов'язана з корупційною, є її базою, в рази менше ніж в НАБУ. В НАБУ розслідування корупційних кримінальних правопорушень триває роками, тому що процес гальмується довготривалим проведенням судових експертиз та очікуванням відповідей від правоохоронних органів зарубіжних країн у випадках, коли є потреба у правовій допомозі, так як більшість топ-корупціонерів уникають притягнення до кримінальної відповідальності, перебуваючи за кордоном. За даними Офісу Генерального прокурора, у 2022 році слідчі підрозділи Національної поліції під процесуальним керівництвом прокурорів розслідували і направили до суду з обвинувальним актом переважно більшість кримінальних проваджень (загалом понад 3 тисячі) про корупційні та пов'язані з корупцією кримінальні правопорушення. Крім того, переважно більшість протоколів про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, складають уповноважені особи Національної поліції, а не НАЗК [7]. Поліція не має спеціально відібраних осіб, не має методичного, ресурсного та криміналістичного забезпечення. Її вклад в протидію корупції недооцінений.

Висновки. В Україні не працює в повному обсязі загально визнана концепція протидії корупції, в якій задіяні держава, суспільство та громадяни. Пробуксовує найбільше державна складова, що охоплює законодавчу, виконавчу та судову гілки влади. Десятки народних депутатів вчинили корупційні кри-

мінальні правопорушення. Важко піддається обґрунтуванню голосування Верховної Ради за законопроекти, які спочатку позбавляють незалежності НАБУ та САП, а потім формально повертають її під впливом вуличних протестів та застережень з боку органів ЄС. Виконавча влада перебуває у кризі, що показують зміни Кабінету Міністрів та відсутність консолідації правоохоронних органів щодо політики протидії корупції. Відсутність єдиної позиції може призвести до втрати підтримки міжнародних партнерів і ставить під загрозу початок процесу вступу до ЄС. Суди виносять вироки, не пов'язані з позбавленням волі, щодо осіб, які вчинили корупційні кри-

мінальні правопорушення. Для усунення цієї проблеми пропонується змінити абз. 2 ч. 2 ст. 75 КК:

- у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, суд приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про визнання винуватості, якщо сторонами угоди узгоджено звільнення від відбування покарання у виді позбавлення волі на строк не більше п'яти років або іншого більш м'якого покарання, а також узгоджено звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Список використаних джерел

1. Антикорупційна енциклопедія. URL: <https://prosvita.nazk.gov.ua/encyclopedia/vydy-koruptsiyi#2> (дата звернення: 20.08.2025).
2. Задоя К. Узагальнення проблем застосування законодавства, що встановлює відповідальність за корупційні злочини_/ за ред. М. Хавронюка. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/07/22/uzagalnennya-problem-zastosuvannya-zakonodavstva-shho-vstanovlyuye-vidpovidalnist-za-koruptsijni.pdf> (дата звернення: 20.08.2025).
3. Сітнікова І. За час великої війни понад 40 народних депутатів отримали підозри від НАБУ. URL: <https://hromadske.ua/kryminal/240729-za-chas-velykoyi-viyny-ponad-40-narodnykh-deputativ-otrymaly-pidozry-vid-nabu> (дата звернення: 20.08.2025).
4. Національна доповідь щодо реалізації антикорупційної політики в 2020 році. URL: https://nazk.gov.ua/wpcontent/uploads/2021/06/NAZK_Nats.dopovid_15_06.pdf (дата звернення: 20.08.2025).
5. Розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчиненого в умовах воєнного стану / [Юсупов В. В., Антошук А. О., Бурлака В. В., Тесленко О. Ю., Семенюк О. А., Бідняк Г. С. та ін.] : метод. рек. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. 122 с.
6. Вступ до ЄС: єврокомісарка Кос сказала, над чим Україна має продовжити роботу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/4034470-vstup-do-es-evrokomisarka-kos-skazala-nad-cim-ukraina-mae-prodovziti-robotu.html> (дата звернення: 20.08.2025).
7. Хавронюк М. Цифри (не) брешуть, або боротьба з корупцією за даними статистики. URL : <https://pravo.org.ua/blogs/strong-tsyfry-ne-breshut-abo-borotba-z-koruptsiyeyu-za-danyumy-statystyky-strong/> (дата звернення: 20.08.2025).

Pavlykivskyi Vitalii, Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Law National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute»

ORCID: 0000-0002-1190-9303

e-mail: vpavlikovskiy@gmail.com

Vapsva Yurii, Candidate of Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Criminal Law and Criminology, Educational and Scientific Institute No. 5 of the Kharkiv National University of Internal Affairs

ORCID: 0000-0002-6873-484X

e-mail: vapsva@ukr.net

Tatarkina Yuliia, Candidate of Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Criminal Law and Criminology, Educational and Scientific Institute No. 5 of the Kharkiv National University of Internal Affairs

ORCID: 0000-0002-5975-7636

e-mail: yulish8800@gmail.com

Responsibility and Punishment for Corruption Offenses: Status and Prospects

The article examines the state of combating corruption in recent years, a feature of which is Russian aggression against Ukraine, and therefore the issue of the existence of the state and the steps of the government aimed at ensuring national security is relevant. Corruption in Ukraine is the main internal factor that, according to citizens, threatens plans for its implementation. A number of problematic issues are highlighted, including shortcomings among the legislative, executive and judicial branches of government in their role in overcoming corruption crime, the presence of a crisis in law enforcement agencies and the political system as a whole.

The generally recognized concept of combating corruption, which involves the state, society and citizens, is not fully working in Ukraine. The state component, which includes the legislative, executive and judicial branches of government, is the most sluggish. Dozens of people's deputies have committed corruption-related criminal offenses. It is difficult to justify the Verkhovna Rada's vote on bills that first deprive the NABU and SAPO of their independence, and then formally restore it under the influence of street protests and warnings from EU bodies. The executive branch is in crisis, as shown by the changes in the Cabinet of Ministers and the lack of consolidation of law enforcement agencies on the anti-corruption policy. The lack of a unified position may lead to a loss of support from international partners and jeopardizes the start of the EU accession process. Courts issue sentences not related to imprisonment for persons who have committed corruption-related criminal offenses. To eliminate this problem, it is proposed to change para. 2 Part 2 of Article 75 of the Criminal Code:

- in criminal proceedings concerning corruption criminal offenses, criminal offenses related to corruption, the court shall decide on release from serving a sentence with probation in the event of approval of a plea agreement,

if the parties to the agreement have agreed on release from serving a sentence in the form of imprisonment for a term of no more than five years or another milder punishment, and also agreed on release from serving a sentence with probation.

Keywords: *corruption, political corruption, corruption offenses, combating corruption.*